

Gåtan "Söderto offerkälla"

Av Arne Sjöström

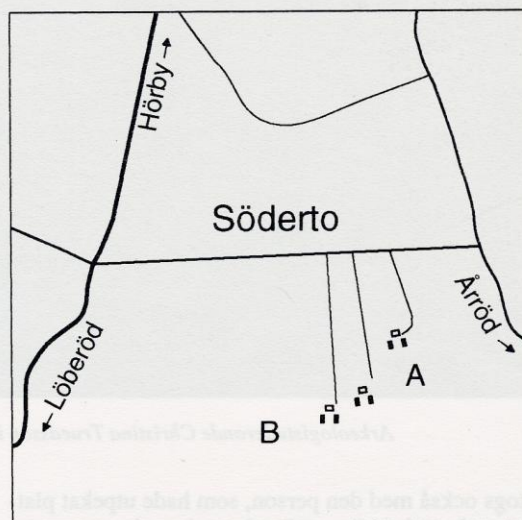
Sommaren 1991 blev "Söderto offerkälla" föremål för en arkeologisk undersökning i regi av arkeologiska institutionen i Lund. Flera år tidigare hade amatörarkeologen Bertil Persson i Hörby berättat för mig om en offerkälla i Söderto, i vilken man hade funnit flera flintyxor i samband med en rensning. När jag fick reda på att doktorand Per Karsten i Lund var mycket intresserad av offerkällor, kom jag att tänka på källan i Söderto. Karsten arbetar på en avhandling om just bondestenålderns offer och religion. Efter förnyad kontakt med Bertil Persson fick jag reda på att Bertil Wedin, som växt upp i Söderto, skrivit två artiklar om källan (Frostabygden 1961 och 1966). I sina artiklar berättar Wedin att källan, som ska ha legat vid Nils Nilssons hägnad, knappt 200 meter från folkskolan i Söderto, besöktes flitigt av skolorna som plockade upp de senast offerade pengarna i början av 1900-talet.

Märklig skatt

Wedin berättar vidare: "Sand och gyttja hade grundat upp källan och ett tiotal år in på seklet måste ägaren rensa upp den. En märklig skatt kom då i dagen. Märkligare än det mesta, som grävts fram ur vårt lands jord. I de översta lagren låg gångbara silver- och kopparmynt. Därunder fanns ören och skillingar från 1800-, 1700- och 1600-talen och även ett par italienska mynt från 1862 och 1867. Ännu djupare låg möjligen några arabiska silvermynt. Under mynten följde en nästan aldrig sinande serie stenredskap. Min far berättade hur grävorna fyllde en hel tvågreppskorg med redskap av flinta och kanske även annan sten. Sammanlagt hämtades mer än åttio yxor upp ur lagren på källans botten".

Rik offerplats

Om denna beskrivning stämmer är det mycket riktigt en av de rikaste offerplatserna i vårt land från bondestenåldern. Dessa uppgifter fick Per Karsten att genast ansöka om grävningstillstånd för platsen

Översiktsskarta med de två möjliga platserna för "Söderto offerkälla". A=Den plats som registrerats av Riksantikvarieämbetet (Lyby sn nr 3). B=Källa markerad på skifteskarta från 1824.

vid källan. Även om den var upprensad fanns förhoppningar om att några föremål var kvar. En annan tanke med undersökningen var att undersöka området runt källan för att finna eventuella spår av offeraktiviteter från bondestenåldern. Det är känt från andra offerkällor att offren inte enbart koncentrerats till själva källan. Källflödet och den eventuella våtsänka, som uppstått i källans omedelbara närhet, kan också utnyttjas för offeraktiviteter.

Nu började undersökningsarbetet. Eftersom källan var känd sedan länge var den registrerad av Riksantikvarieämbetets fornminnesinventare. Alla registrerade fornminnen i Malmöhus län finns utprickade på kartor i Skånes Hembygdsförbunds arkiv i Lund, så det var bara att kopiera kartan och åka ut på platsen. Det visade sig att ingenting syns på markytan vilket betydde att den troligtvis var helt igenfylld och eventuellt kulverterad. Kontakt

Arkeologistuderande Christina Truedsson i ivrigt sökande efter källan. Foto: Arne Sjöström

togs också med den person, som hade utpekad platsen några år tidigare för fornminnesinventeraren, för att vi lättare skulle kunna pricka in platsen inför undersökningen. Personen ifråga har levtt hela sitt liv bara några hundra meter från källan och påstod sig inte ha något eget minne av offerkällan. Utprickningen hade således skett på en andrahandsuppgift, troligen Wedins.

Viktiga kunskaper

Eftersom platsuppgiften var något osäker tog vi kontakt med f d handlaren i Söderto, Gösta Sjöholm. Det visade sig att han hade ett stort intresse för källan och fornforskning, samt var villig att hjälpa till med en del uppgiftsinsamling. Hans kunskaper var ovärderliga eftersom det inte är lätt att få kontakt med de rätta personerna i ett område, om man inte har god lokalkännedom. Sjöholm hade också fått platsen för källan utpekad för sig en gång för många år sedan och bekräftade att den låg ungefär vid den plats vi besökt tidigare. Även markägarens mor, Dagmar Hansson, visade ett flygfoto över gården där det syntes en stensatt brunn på platsen för källan. Hon berättade också att brunnen fylldts

med sten i början av 1940-talet efter en olycka då en tjurkalv fallit ner i den.

För att få platsen ytterligare preciserad gjorde vi dessutom ett besök vid kartarkivet på Länsstyrelsen i Malmö. På skifteskartan över Söderto by från 1824 (Akt 18 Lyby sn) fann vi mycket riktigt en källa markerad, men denna låg 400 meter sydväst om den tidigare utpekade platsen. Även på den senare kartan över Lyby från 1827 (Akt 70 Lyby sn) finns samma källa markerad. Vid den plats som vi blivit förevisade fanns ingen markering på skifteskartan. Detta faktum gjorde oss mycket villrådigast om vilken plats som var den rätta för offerkällan. Vi beslutade därför att göra en undersökning på båda platserna och att vi skulle börja vid den plats som var markerad på skifteskartorna.

Källan rensad

Tage Frostle, gammal klasskamrat till Wedin och tidigare ägare av marken för denna plats, berättade att han själv rensade källan för många år sedan med hjälp av en grävmaskin. Det var stopp i de gamla "makaronirören" (tegelrör med en liten diameter) som avvattnade den gamla brunnen. Han mindes att

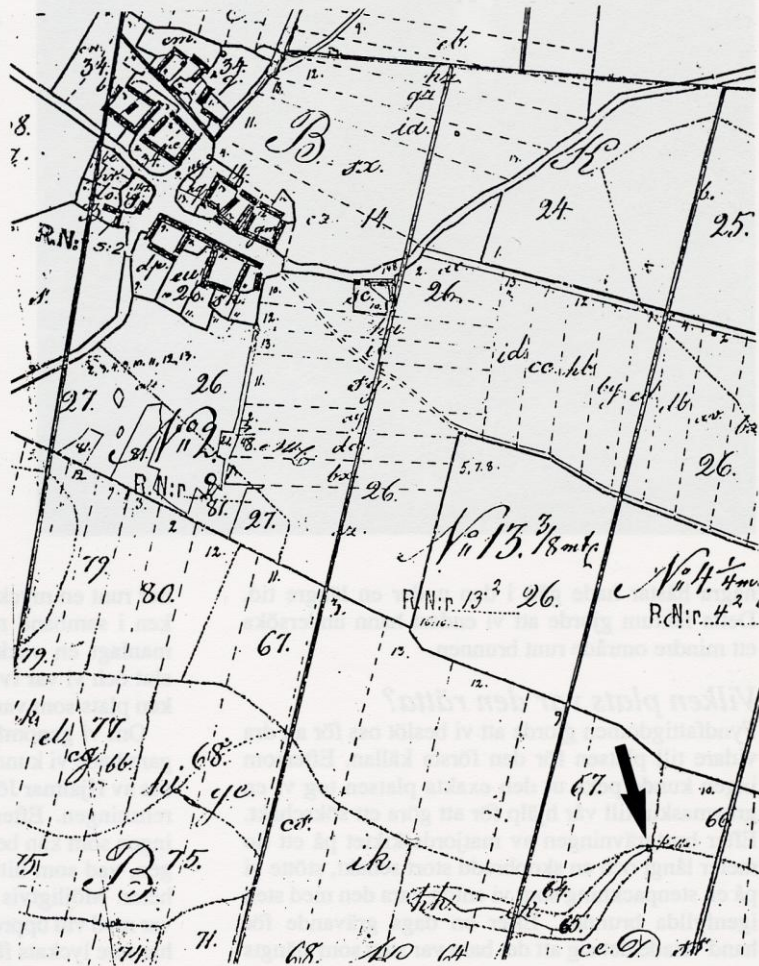
man hade hittat föremål i en källa i närheten, vilket gjorde att han var mycket observant vid upprensningen. Trots detta fann han ingenting av värde i källan. Över källflödet, som sprang upp direkt ur berget knappt en meter under markytan, placerades ett betongrör med lock under plogdjup.

Med hjälp av Frostles beskrivning om var röret var placerat och med hjälp av dataprojicering av den gamla skifteskartan över den nya ekonomiska kartan kunde den ungefärliga platsen för källan prickas ut. Tanken var nu att med hjälp av metall-detektor försöka finna brunnlocket, då det finns armering av järn i moderna brunnlock. De sofistikerade metalldetektorer vi lånat visade sig vara värdelösa, vi fick inga signaler om var locket kunde vara.

Räddningen blev en enklare metalldetektor som

vi lånade av gatukontoret i Hörby. Det visade sig att brunnen låg endast fem meter väster om den plats vi mätt ut med hjälp av skifteskartan. Efter ett ivrigt grävande lyfte vi på locket och där porlade ur en spricka i berget, ett klart och välsmakande vatten. Några kvadratmeter undersöktes runt brunnen men inga föremål av äldre datum hittades, däremot rikligt med sten som placerats tätt ihop för att bilda en slags stenläggning runt källan. Förmodligen för att man skulle komma åt källan torrskodd. Att det varit "klint" runt källan visade den mörka lera som var inkittad mellan stenarna. I leran kunde man iakta kolbitar och fragment av tegel eller lerkärl. Närmast brunnen fanns det några kraftiga sandstensplattor som kan ha ingått i en slags brunnkonstruktion. Marken i hagen där källan var belägen var otroligt hårdpackad p g a att

Del av skifteskartan över Söderto gård och by från 1824 (Akt 18 Lyby socken). Pilen visar var källan är belägen. I sydvästlig riktning från källan rinner "Killebäcken" genom fält nr 65 betecknad "Allan" (gammalt ord för djup fåra eller fördjupning).

Ur en spricka i berget, knappt en meter under markytan, strömmar fortfarande ett klart och välsmakande vatten, kan Arne Sjöström konstatera. Foto: Christina Truedsson.

några hästar hade gått i den under en längre tid. Detta faktum gjorde att vi endast hann undersöka ett mindre område runt brunnen.

Vilken plats var den rätta?

Fyndfattigdomen gjorde att vi beslöt oss för att dra vidare till platsen för den första källan. Eftersom ingen kunde peka ut den exakta platsen tog vi en grävmaskin till vår hjälp för att göra ett sökschakt. Efter bortgrävningen av matjordsskiktet på ett tio meter långt och en skopbredd stort schakt, stötte vi på en stenpackning som vi antog vara den med sten igenfyllda brunnen. Efter en dags grävande för hand visade det sig att det bara var sten som slängts

ner runt en mycket stor sten som grävts ner i marken i samband med jordbruksarbeten. Efter sammanlagt en veckas undersökningar var pengarna slut och vi var tvungna att ge upp utan att veta vilken plats som var den rätta offerkällan.

Om vi genomfört undersökningen några år tidigare hade vi kunnat få den exakta platsen förevisad oss av Hjalmar Jönsson, som själv var med vid upprensningen. Eftersom han gått ur tiden finns det ingen som kan berätta var den rätta platsen är belägen, vad som hittades och under vilka omständigheter. Möjligtvis finns det någon mer person som var med vid upprensningen som kan berätta, men vi har inte lyckats få tag i några sådana uppgifter.

Fynd bevarade

Vad hände då med fynden? Hjalmar Jönssons dotter minns ingenting om en offerkälla, däremot har hon kvar några av mynten. Hjalmar Jönssons samling av flintföremål som förmodligen delvis kom från källan försvann i samband med försäljningen av gården i Söderto för några år sedan. Enligt Bertil Wedin ska en del flintföremål som ingår i den samling som hans far, folkskolläraren i Söderto, Hjalmar Wedin, insamlade under sin livstid, härstamma från källan. Tyvärr är inga av de föremålen märkta och kan således inte knytas till platsen.

I dag kan vi inte med säkerhet säga vilken av de båda platserna som är den rätta för offerkällan, men det mesta talar för platsen på skifteskartorna. Skifteshandlingarna talar starkt för detta då fälten runt "killan" beskrivs i förhållande till denna. T.ex.: fält nr 64="Sidden på Killebäckängarna . ." fält nr 65="Ållan vid Killebäcken . .", fält nr 66="En trakt hårdvall öster om källan . ." etc. (Akt 18 Lyby sn) (se kartan ovan). Det förefaller inte troligt att det bara några hundra meter från denna källa skulle ha funnits annan källa som varit en offerkälla. Om så var fallet skulle denna typ av benämning på fälten i skifteshandlingen kunna ha inneburit en risk för missförstånd och tolkningsproblem i samband med skiftet. Ett ytterligare tecken på att detta är den rätta platsen är en uppgift från Gösta Mårtensson som

växte upp på gården direkt öster om källan. Han minns visserligen inte att det skulle ha funnits någon offerkälla i området men att det fanns en källa belägen väster om gården som utnyttjades av bönderna i närheten för "vanning av kreg"

Efter ytterligare kontakt med Bertil Wedin som numera bor i Sundbyberg, framkom att, han personligen inte fått platsen direkt förevisad sig, utan endast riktningen och ungefärligt läge. Om man idag står vid den gamla skolan i Söderto och blickar ut mot den registrerade platsen för källan, sammanfaller riktningen med platsen för källan på skifteskartan. Sanningshalten i en uppgift blir inte säkrare med ett ökat antal uppgifter, om alla bygger på en enda osäker uppgift. Kanske kan en framtida undersökning avslöja vilken som är den rätta platsen.

Olöst gåta?

Det vore sorgligt om en plats som denna föll i evig glömska, efter att i årtusenden utnyttjats av människor som önskat sig själva och anhöriga välgång och hälsa. Även om beskrivningen av antalet fynd nu möjligtvis är något överdriven, vilket vi nu inte vet, är källan den fyndrikaste i landet från bondestenåldern. Var den riktiga "Söderto offerkälla" är belägen och vad som exakt hittades i den förblir kanske en gåta för evigt.